

Forfatter: Grundtvig, N. F. S.

Titel: Det Danske Fiir-Kløver eller Danskheden partisk betragtet

Citation: Grundtvig, N. F. S.: "Det Danske Fiir-Kløver eller Danskheden partisk betragtet", i Grundtvig, N. F. S.: *Grundtvigs værker*, Aarhus Universitet, Kulturvidenskab. Onlineudgave fra Grundtvigs Værker: https://tekster.kb.dk/text/gv-1836_563-com-root.pdf (tilgået 24. april 2024)

Anvendt udgave: Grundtvigs værker

Ophavsret: Materialet er dedikeret til public domain. Du kan kopiere, ændre, distribuere og fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse. Husk dog altid at kreditere ophavsmanden.

[Læs CC0-erklæringen](#)

Grundtvig, N. F. S., *Grundtvigs værker*,

Grundtvig følte sig kaldet til at blande sig i debatten i sin egenskab af historiker, ikke i sin egenskab af præst.

politiets trykkeitilladelse (imprimatur). Grundtvig havde siden 1826 været underkastet livsvarig censur som følge af en injuriersag, anlagt mod ham af professor H.N. Clausen; censurpligten ophævedes dog i 1837.

Vølvens spådom, gudedigt der tilhører den norrøne eddadigtning. Den pågældende strofe er Grundtvigs komprimerende oversættelse fra slutningen af digtet, svarende til strofe 52 i Den arnamagnæanske kommissions udgave (1787), strofe 59 i Preben Meulengracht Sørensens moderne oversættelse (2001).

rimelig.

Ifølge Saxo hånede krigeren Starkad den unge kong Ingjald for hans hang til fin, fremmed mad frem for traditionel, simpel kost.

forstillelse, hykleri.

lat. 'licentia poetica', digterisk frihed, en digters ret til at sætte æstetiske krav højere end kendsgerninger eller almindelig sprogbrug.

dissekere, sønderskære.

stamtavler. Grundtvig mente, at han gennem sin moder "kunne regne mig i Slægt med Absalon", *Dag og Udtogsbøger* 1 1979, s. 43.

nogenlunde, delvis.

selvbiografisk hentydning til Grundtvigs tre Englandsrejser 1829-1831 (en fjerde og sidste foretog han i 1843).

på helligdage såvel som på hverdage.

sygdom.

Grundtvig havde i 1820 udgivet en fri gendigtning af det oldengelske heltekvad om Bjovulf: *Bjowulfs Drape. Et Gothisk Helte-Digt fra forrige Aar-Tusinde af Angel-Saxisk paa Danske Riim*.

i høj grad, nærmest.

(arkaiserende) kundskab el. videnskab.

skinsyg, jaloux; misundelig.

Anglerne udvandrede fra Slesvig til England i 300-tallet sammen med deres sydlige naboer, sakserne.

tydelige, klare.

fortrænge, overvinde (en rival).

hentydning til den 'latinske stil', dvs. skriftlig oversættelse fra dansk til latin, som var en hoveddisciplin i latinskolernes pensum.

af og til, stødvis.

ordsprog i flere varianter om, at der altid er noget i vejen, at der er fejl ved alt, f.eks. "Der er aldrig saa fedt et Stykke, der er jo en Kjertel hos (eller ved)", Mau nr. 2087. Kirtel: uspiseligt, værdiløst stykke kød.

fejl, mangel, svaghed.

dvs. styrkes.

allerede.

hvad man tager varsler af mht. fremtiden.

de rådgivende provinsialstænder (ofte kaldet stænderforsamlinger) i Danmark og hertugdømmerne, indført ved kongelig forordning af 28. maj 1831.

ganske vist, sandt nok.

at de ikke ville.

Censor var siden 1834 politiretsassessor Christian Reiersen. Grundtvig havde siden 1826 været underkastet livsvarig censur som følge af en injuriersag, anlagt mod ham af professor H.N. Clausen; censurpligten ophævedes dog i 1837.

usædvanligt store, overvældende.

(imperativ pluralis) syng!

Frode Fredegods regeringstid.

hentydning til Kol 3,14: "Men over alt dette skal I iføre jer kærligheden, som er fuldkommenhedens bånd."

samfund.

hentydning til en mindretalsudtalelse af vinhandler H.P. Hansen, København, under provinsialstændernes forhandlinger i Roskilde i en sag om offentligt og privat ejede bolværker i Københavns havn: "og om jeg end med Committeens Majoritet vil antegne: 'at Eiendom ikke uden Staten kan tænkes', mener jeg, at Man ogsaa kan vende Sætningen om: 'at Staten ikke uden Eiendom kan tænkes', hvorfor jeg maa ansee det betænkeligt, naar der fra Statens Side træffes nogen Foranstaltning, som kan svække Eiendommens Natur og Væsen", *Tidende for Forhandlingerne ved Provindsialstænderne for Sjællands, Fyens og Lolland-Falsters Stift samt for Island og Færøerne*, (*Stændertidende*) 10. marts 1836, spalte 1509-1510. Grundtvig abonnerede på dette blad, jf. Bugge (1965), s. 270.

Ordet 'stat' kommer af latin 'status', dvs. stilling, tilstand.

Osmannerrigets (Tyrkiets) herskere bar fra 1200-tallet til 1922 titlen sultan, som betyder 'hersker'; på værkets tid var Mahmud 2. sultan.

Mexico var blevet uafhængigt af Spanien i 1821; efter en kort tid med kejserdømme 1821-1823 fulgte en lang periode med borgerkrige og hyppigt skiftende regeringer frem til 1867. Texas, som indtil da havde været en mexikansk delstat, erklærede sig således uafhængig den 2. marts 1836, to måneder inden udgivelsen af *Det Danske Fiir-Kløver*.

hentydning til tidens liberale rørelser, der forløb var kulmineret i 1830 med Julirevolutionen i Paris, augustopstanden i Bruxelles og novemberopstanden i Warszawa.

samfundsmæssig.

de tre ældgamle skandinaviske kongeriger Danmark, Norge og Sverige.

kunstige indretninger.

begynderarbejder.

Begrebet 'ny(t)år' har, jf. titlerne på *Nyaars-Morgen* og en lang række andre værker hvori ordet indgår, for Grundtvig vide, symbolske betydninger: menneskelig, folkelig, national og/eller åndelig genfødsel.

lov fra ældgammel tid.

magt og vold i stedet for lov og ret; jf. Mau nr. 5025: 'I krig sidder retten i spydstagen.'

held, (øftest: gunstig) skæbne.

hentydning til Grundtvigs tredje rejse til England (Cambridge og London) 2. juni-31. august 1831.

indførelsen af enevælden i 1660-61 og indførelsen af de rådgivende provinsialstænder (ofte kaldet stænderforsamlinger) i Danmark og hertugdømmerne 1831, i funktion fra 1835.

Ved "Stemme-Frihed" forstås der her alene retten til at rejse en mundtlig debat (talefrihed), ikke retten til at deltage i en afstemning (stemmeret), det være sig til et parlament eller til organer med blot rådgivende kompetence.

citater fra afsnittet om kong Dan ("Dan førstekønning i Danmark") i *Den danske rimkrønike*, udg. af Helge Toldberg (1961) [1495], 1, s. 7, vers 79-80: "Och xiiij oc fyrítwe aar / før end tryøaborg wundhen war".

billede på Danmark i 1. strofe, 1. og 2. vers af Laurids O. Koks "Dannevirkevisen" eller "Danmark deiligst vang og vænge" (trykt 1695; mel. af P.E. Rasmussen 1811). Grundtvig udgav mellem 1816 og 1848 fire bearbejdelser af denne sang.

Grundtvig, N. F. S., *Grundtvigs værker*,

fri gengivelse af teksten i den gamle sangleg: 'Den rige fugl kommer susende, / kommer brusende / alt over mark og enge. / Den fattige fugl kommer hinkende, / kommer linkende / alt over mark og enge.'

den enkelte, individet. Et nøglebegreb i Grundtvigs manuskript *Statsmæssig Oplysning*, skrevet 1834.

Monarkens myndighed i arvemonarkier har i almindelighed været religiøst begrundet, 'konge af Guds nåde'.

De danske enevældige konger siden 1600-tallet bar titlen 'konge af Guds nåde'; Gud var imidlertid ifølge Grundtvig også nådig over for oldtidens hedenske danskere. Udtrykket 'den gamle' henviser sandsynligvis til det gammeltestamentelige udtryk om Gud som 'den gamle af dage', Dan 7,9, 7,13 og 7,22.

allusion til ApG 14,17.

Munken Ansgar fulgte i 826 med den danske konge Harald Klak til Danmark. Harald Klak og hans familie var lige blevet døbt i den tyske by Ingelheim, og Ansgars opgave var at støtte dem i deres trosforhold og at missionere i Danmark. Ansgar havde dog kun ringe fremgang, bl.a. fordi Harald Klak blev fordrevet allerede året efter.

Knud 2. den Store døde 12. november 1035 i Shaftesbury og er begravet i Winchester.

Om Knud 4. den Helliges korte regeringstid 1080-86 vides ikke meget sikkert. Grundtvigs kirkepolitiske opfattelse af ham kan bl.a. have støttet sig på Ludvig Holbergs kirke- og Danmarkshistorier, P.F. Suhms *Historie af Danmark* (1782-1828) eller på to ældre, idealiserende kilder: hagiografierne (helgenbiografierne) og Saxo. Alle disse kilder omtaler Knuds strenge kirkelovgivning, herunder kravet om tiende.

ordsproget 'en ulykke kommer sjældent alene', Mau nr. 10.913.

tung.

Konflikten mellem folket og den hårde konge og samfundsfornyere kulminerede, da Knud ville foretage en ambitiøst ledingsfærd mod England og stævnede skibe og mandskab fra hele riget til samling i Limfjorden. Da mange udeblev, og Knud begyndte at inddrive ledingsbøder, startede et oprør fra Vendsyssel, der tvang ham til at flygte og til sidst søge tilflugt i Skt. Albans kirke, den nuværende Skt. Knuds Kirke i Odense. Her dræbtes han 1086 sammen med 18 af sine mænd. Fra Odensekirken agiteredes der tidligt for at gøre Knuds død til et martyrium og ham selv til helgen. Allerede 1095 optoges hans lig og overførtes til en sarkofag ved alteret. Da broderen Erik Ejegod året efter blev konge, opnåede han omkring 1100 pavelig anerkendelse af Knuds helgenværdighed, så hans skelet kunne overføres til et helgenskrin og placeres på alteret i Skt. Knuds Kirke.

Absalon stammede fra højmiddelalderens mest magtfulde adelsslægt, Hviderne, som bl.a. talte hans farfar Skjalm Hvide, hans far Asser Rig og hans bror Esbern Snare.

siden 1808 den næsthøjeste form for Dannebrogorden; her billedligt: af høj adel.

Højmiddelalderens mest magtfulde adelsslægt, Hviderne, talte bl.a. Skjalm Hvide, hans søn Asser Rig, dennes søn Absalon og hans bror Esbern Snare.

stammen; egl.: person der stammer.

sjællanderen.

Absalons nedkæmpelse af venderne er emnet for 16. og sidste bog af Saxos *Gesta Danorum*.

gave til kirken som betaling for afholdelse af sjælemesse for en afdød.

pengebøde.

bøde, hvormed noget sones.

til alt held.

Niels Ebbesens status som dansk nationalhelt skyldes hans drab på grev Gerhard (eller Gert) 3., 'den kullede (skaldede) greve'. Gerhard 3. var greve af Holsten og (under navnet Gerhard 1.) hertug af Sønderjylland. 1326 indgik han forbund med danske stormænd, der gjorde oprør mod kong Christoffer 2. Herved blev Gerhard rigsforstander. 1332 deltes Danmark, således at Gerhard fik hele Vestdanmark med Nørrejylland og Fyn i pant. I 1340 kom det imidlertid til opstand i Nørrejylland, hvor Gerhard blev dræbt i sit kvarter i Randers af den danske væbner Niels Ebbesen.

Ved sultan Mehmed 2.s tronbestigelse i 1444 indledtes en mere end 100 år lang osmannisk (tyrkisk)

fremgang på alle fronter. Af stor symbolsk betydning både for osmannerne og deres kristne fjender var erobringen af den byzantinske hovedstad Konstantinopel i 1453. Mehmed 2. gjorde byen til Osmannerrigets hovedstad og omdøbte den til Istanbul. Han erobrede i de følgende år en række lande på Balkanhalvøen og fik i 1475 kontrollen over Sortehavet.

Krudtet blev introduceret i Europa i 1200-tallet af araberne i Spanien. I løbet af 1300-tallet kom det i militær produktion over hele Europa, men det var først i 1500-tallet, at krudtbaserede skydevåben fortrængte de mekaniske (langbuer og blider) som de mest effektive skydevåben.

I Europa indledtes bogtrykkerkunsten ved midten af 1400-tallet med opfindelsen af trykpressen, trykfarverne, støbeværktøjet og de enkeltstøbte blybogstaver, 'typer'. I Danmark indførtes bogtrykket i 1482.

dansk kongedynasti 1448-1863. Den første oldenborger på tronen var Christian 1.

stamtavlerne.

krigere.

prale eller rose sig af selskabet.

jf. overleveringen om den gordiske knude, dvs. den svært opløselige knude i Zeus-templet i Gordion. Det var spået, at den, der løste knuden, skulle herske over Asien; Alexander den Store huggede den i stedet over med sit sværd.

dele arven.

variant af ordsprog, Mau efter nr. 3194, 'det gode varer sjældent længe', 'godt bliver ej længe ved', 'det er godt, dog ej holdt'.

alt andet end, slet ikke.

konge, der regerede længere end 50 år.

Karl Gustav-krigene, to krige mellem Danmark og Sverige 1657-58 og 1658-60.

'ved', dvs. fra, af med. Under stormagtsobservation måtte Danmark ved fredsslutningen i København 1660 give afkald på Skåne, Halland og Blekinge samt det norske Bohuslen.

Formentlig mener Grundtvig folkestemmen i 1660. Vendingen referer til myten om Odin med Mimers hoved, som Grundtvig udlagde således: Mimer efterlod, "da han blev halshugget, sit Hoved, som Odin balsamerede og spurgte til Raads", *Nordens Mythologi* (1832), s. 482.

være underkastet en håndfæstning.

enevældens indførelse.

den ros.

forbundsfæller.

den måske ældste danske adelsslægt; stamtræet går ubrudt tilbage til 1400-tallet.

Christian 5., til hvem der her hentydes, var den første danske konge, der var enevældig fra begyndelsen af sin regeringstid. Hans far, Frederik 3. blev enevældig i løbet af sin regeringstid.

hentydning til vendingen 'soli Deo gloria' (lat. 'Gud alene æren', dvs. 'al ære tilkommer Gud'), en af reformationens hovedparoler, hyppigt brugt som indskrift på bygninger, gravsten m.v.

ordsprog om den enfoldige, der uventet har heldet med sig, Mau nr. 1143.

Matt 18,10.

Gud.

Udtrykket stammer fra Rom 2,11 i ældre bibeloversættelser.

1694 udgav den engelske diplomat Robert Molesworth bogen *An Account of Denmark as it was in the Year 1692*. Bogen indeholdt stærk kritik af den danske enevælde, særlig af hæren, kirken og befolkningens trælbundne stilling. Den fremhævede den engelske valgbaserede forfatning som et attraktivt alternativ og

Grundtvig, N. F. S., *Grundtvigs værker*,

kom til at øve indflydelse på de senere amerikanske idéer om uafhængighed. Bogen kom i flere oplag og på flere sprog, og den danske regering støttede flere modskrifter.

Præsten Oluf Vind var kendt for sine bramfrie prædikener.

ordsprog, Mau nr. 2750.

uvurderlige.

ordsprog, Mau nr. 6840.

kræve sine rettigheder.

forbløffende tildragelser, som dog ikke har krævet guddommelig indgriben.

Roskilde var indtil 1443 rigets hovedstad i den forstand, at den var kongens hjemby.

I perioden mellem udstedelsen af stænderanordningen i 1831 og de første stænderforsamlings faktiske afholdelse i 1835-1836 var Grundtvig uinteresset, skeptisk eller ligefrem afvisende over for idéen.

De fem måneder oktober 1835 - februar 1836, hvor den første stænderforsamling i Roskilde afholdtes.

frit.

Kongeriget blev valgmæssigt opdelt i to provinser, øerne og Jylland, hvortil kom de to hertugdømmer Slesvig og Holsten. Grundtvig taler her alene om øernes stænderforsamling. Betingelsen for valgret var bl.a. besiddelse af fast ejendom af en vis størrelse eller værdi, betingelsen for at være valgbar var besiddelse af fast ejendom af den dobbelte størrelse. Ud fra dette og andre kriterier var der i kongeriget og hertugdømmerne tilsammen ca. 32.000 stemmeberettigede vælgere, 2,8 % af befolkningen.

dygtigheden, behændigheden.

de selvejende bønder (modsat fæstere) samt godsejere og ejendomsbesiddende borgere, der i kraft af deres ejendom var valgbare til stænderforsamlingerne.

bønder som mod visse ydelser har fået brugsretten til en ejendom for livstid.

sluttet forbund.

At lægge vognlag sammen vil sige at være fælles om kørsel med hestevogn.

interessant, værdifuld.

Englands parlament opstod i slutningen af 1200-tallet, da kongemagten indkaldte repræsentanter fra højadel og kirke, lavadel og borgerskab til forhandlinger om beskatning og lovgivning. Fra 1300-tallet samledes de to sidstnævnte grupper i et særligt underhus, mens de førstnævnte udgjorde overhuset.

tager sit ord tilbage, løber fra sit ord.

latinskolen eller mere generelt den latinske dannelse.

Frederik 3. blev enevældig i løbet af sin regeringstid og satte dermed et eksempel for sine 'uindskrænkede ætternæ', dvs. hans søn Christian 5., den første der var enevældig fra begyndelsen af sin regeringstid, og dennes efterfølgere.

(arkaiserende, oftest om fyrstelige personer) som i højeste grad fortjener at blive erindret.

Indførelsen af de rådgivende provinsialstænder (ofte kaldet stænderforsamlinger) i Danmark og hertugdømmerne ved kongelig forordning af 28. maj 1831.

Stænderforsamlingerne kaldtes også provinsialstænder, idet de valgtes og samledes i fire af det danske riges 'provinser': Øerne (i Roskilde), Jylland (i Viborg), Slesvig (i Slesvig by) og Holsten (i Itzehoe).

Som et af få parlamenter havde den svenske rigsdag siden 1500-tallet været sammensat af repræsentanter for alle fire stænder.

Grundtvig hentyder til Den Franske Revolution i 1789.

Stavnsbåndet, der tvang bønderkarlene til at blive boende og arbejde det sted, hvor de var født, ophævedes ved kongelig forordning af 20. juli 1788. I praksis blev stavnsbåndet dog først helt afviklet omkring år 1800.

1671 indførte Christian 5. en ny adelig rangorden. Herefter kunne den, der ejede 2500 tønder hartkorn, blive greve, og den, der kun ejede 1000, blive baron (friherre). Til grevers og friherrers særrettigheder hørte en udstrakt skattefrihed. Der hentydes her til denne skattefriheds gradvise afvikling fra begyndelsen af 1800-tallet.

En sådan vits har ikke kunnet spores.

På vegne af Christian 7. indførte J.F. Struensee i 1770 trykkefrihed i Danmark og Norge, men den begrænsedes atter i 1771-1772. Senere udvidedes den forsigtigt, men blev atter begrænset ved en forordning af 27. september 1799, som endnu var gældende i 1836. Daværende kronprins Frederik (6.) havde været drivende kraft bag indskrænkningen i 1799.

I den korte periode med uindskrænket ytringsfrihed 1770-1771 var offentligheden blevet oversvømmet med anonyme smædeskrifter o.lign. Da ytringsfriheden derpå indskrænkedes stærkt, lagdes der fra 1771 vægt på, at det af et trykt skrift skulle fremgå, hvem der havde trykt det, og/eller hvem dets forfatter var. 'Pennefostre': skriftlige frembringelser.

(de deputerede ved) stænderforsamlingen i Roskilde 1835-1836.

Muligvis hentydes her både til de nævnte anonyme udgivelser og til "Literaturen", udgivet under forfatternavne, herunder Grundtvig; "vort" = mit.

Der sigtes til en langvarig trykkefriheds-debat under stænderforsamlingen i Roskilde 1835-1836. Udtrykket "en almindelig Censurs sørgelige Skrækkebilede" findes i *Stændertidende*, 16. marts 1836, spalte 1657. Grundtvig abonnerede på dette blad, jf. Bugge (1965), s. 270.

Grundtvig havde ved udgivelsen af *Det Danske Fiir-Kløver* i 10 år været underkastet censur som følge af en injuriersag, anlagt mod ham af professor H.N. Clausen; denne censurpligt fra 1826 ophævedes dog i 1837.

overvurderet trykkefrihedens samfundsmæssige betydning.

Grundtvig fremmaner et skræmmebilede af den korte periode med uindskrænket ytringsfrihed 1770-1771, hvor offentligheden var blevet oversvømmet med anonyme smædeskrifter o.l.; da ytringsfriheden derpå indskrænkedes stærkt i 1771, lagdes der vægt på, at det af et trykt skrift skulle fremgå, hvem der havde trykt det, og/eller hvem dets forfatter var.

Fra sin magtovertagelse i 1784 fremmede kronprins Frederik (6.) aktivt bondereformerne, kulminerende med stavnsbåndets løsning i 1788; han var derfor populær i bondestanden.

Kommissarius var kongens repræsentant ved stænderforsamlingerne, præsidenten forhandlingsleder; se Hans Jensen (1931) 1, s. 264-265. Sprogrenseren Grundtvig oversatte disse fransk-latinske titler til de nordisk-middelalderlige begreber *drost*, dvs. rigets øverste embedsmand, og *lagmand*, dvs. en lovkyndig person.

Kommissarius var udnævnt af kongen, præsidenten valgtes blandt stænderforsamlingens deputerede (præsidenten for 1835-1836, botanikeren J.F. Schouw, var dog blandt de kongeudpegede medlemmer af forsamlingen).

kommet til kort, ikke kunnet klare sig.

dvs. omhu.

næsten.

hentydning til mangelen på religionsfrihed (herunder sognebåndet).

den nordiske, før-kristne skabelses- og udødelighedstro.

På grund af tidnød vedtog stænderforsamlingen i Roskilde under sit møde den 2. februar 1836, at den i den indeværende session ikke ville forhandle flere privat indgivne forslag, herunder et andragende om sognebåndets løsning. Vendingen 'så [...] og gik forbi' stammer fra lignelsen om den barmhjertige samaritaner, Luk 10,31-32.

Juristen Tage Algreen-Ussing fremlagde i engagerede vendinger forslag om realskoler (retorisk kaldt "Skolen for Livet") med vægt på de levende sprog og de matematiske-naturvidenskabelige fag. Forslaget vedtoges (som 'petition', dvs. bønsskrift til kongen) med stor majoritet; se Hans Jensen (1931) 1, s. 447-49. Grundtvig fulgte gennem læsning af *Stændertidende* ivrigt med i forhandlingerne herom, jf. Bugge (1965), s. 270-275 og 282.

Grundtvig, N. F. S., *Grundtvigs værker*,

Forslaget om sognebåndets løsning blev fremlagt af lensgreve F.A. Holstein-Holsteinborg på vegne af syv grundtvigske præster (det såkaldte sydvestsjællandske 'broderkonvent'), som ikke selv var deputerede; se Hans Jensen (1931) 1, s. 452.

variant af ordsprog som 'gode råd er stundom dyre', Mau nr. 7614.

(talemåde) når blot heldet vil være med.

Udtrykket stammer fra kancellisekretær Tage Algreen-Ussings forslag på stænderforsamlingsmødet i Roskilde 1. februar 1836 om realskolevæsenets fremme.

latinskolen.

anvise.

Udtrykket har ikke kunnet stedfæstes.

højere læreanstalt eller universitet.

Betingelsen for at have valgret til stænderforsamlingerne var bl.a. besiddelse af fast ejendom af en vis størrelse eller værdi; betingelsen for at være valgbar var besiddelse af fast ejendom af den dobbelte størrelse. Ud fra dette og andre kriterier var der i kongeriget og hertugdømmerne tilsammen ca. 32.000 stemmeberettigede vælgere, 2,8 % af befolkningen.

(ironisk) latinskoler eller universiteter. Forbedringshuse var straffeanstalter for personer, der havde gjort sig skyldige i mindre forbrydelser.

Matt 8,20. Citatet er brugt som første vers i første strofe af Grundtvigs salme *Den Husvilde* (DDS nr. 163), først trykt i *Budstikken, et Folkeskrift til Oplysning og Opbyggelse* nr. 12, 15. juni 1856.

underforstået: tiggerpose og -stav. I Grundtvigs salme *Den Husvilde* (DDS nr. 163) fra 1856 hedder det i første strofe, tredje vers: "Stodderen han har kun Pose og Stav".

den dyrkede jord, marken.

Gefion var ikke i nogen konkret betydning kong Skjolds dronning i kongesædet Lejre.

Grundtvig er født i Udby på Sydsjælland. Mod syd, øst og nord var landsbyen dengang omkranset af skov.

1792-1798 boede Grundtvig i Thyregod i Midtjylland. Sognets jord var mager, men den var dog på daværende tidspunkt opdyrket; heden begyndte vest for sognet.

lysetørv; en harpiksholdig tørv, der brænder med stærkt lysende flamme, brugt på landet til at oplyse stuen.

Grundtvig arbejdede 1805-1808 som huslærer på det langelandske gods Egeløkke.

Grundtvig havde siden april 1828 boet på Christianshavn, på adressen Strandgade 4B, 2. sal.

brændalder, arkaiserende betegnelse for det ældste tidsrum i Nordens forhistorie, hvor begravelsesmåden mentes at være ligbrænding.

højalder, arkaiserende betegnelse for et tidsrum i Nordens forhistorie (efter brændalderen), hvor ligene begravedes ubrændte i høje.

hentydning til Arent Berntsens banebrydende topografiske værk *Danmarckis og Norgis fructbar Herlighed*, 1-4 (1650-55, samlet udg. 1656).

egl. om frist af otte dage, der gives en skyldner ud over den aftalte betalingsdag; (billedligt) henstand med opfyldelse af et løfte el.lign.

selvbiografisk hentydning til Grundtvigs tre Englandsrejser 1829-1831.

dvs. elver- eller alfedronningen.

Albion er det ældste (keltiske) navn for England og Skotland og kan stadig bruges poetisk. Romerne forbandt navnet Albion med de hvide klipper ved Dover, idet de forbandt navnet med det latinske adjektiv 'albus', hvid.

Storbritanniens forfatning er vokset frem over flere hundrede år og er for en stor del uskreven. De vigtigste bestanddele udgøres af parlamentets lovgivning, af principielle domstolsafgørelser og af en række såkaldte

Grundtvig, N. F. S., *Grundtvigs værker*,

fundamentallove, hvoraf håndfæstningen Magna Charta (1215) er den ældste.

mulig allusion til beretningen i 1 Mos 41,1-7, Faraos drøm om de syv magre køer, der æder de syv fede.

Grundtvig ejede *Report from His Majesty's commissioners for inquiring into the administration and practical operation of the poor laws* og *Two reports addressed to His Majesty's commissioners appointed to inquire into the administration and operation of the poor laws*, begge fra 1834 (Bogfortegnelse 1873, nr. 7721 og 7722). Rapporterne dannede baggrund for Poor Law Amendment Act fra 1834 gældende for England og Wales, som afløste den elizabethanske Poor Law fra 1601. Loven medførte en centraliseret styring af fattighjælpen og oprettelsen af et stort antal fattiggårde/tvangsarbejdsanstalter.

Ved "Stemme-Ret" forstås der her alene talefrihed, ret til at gøre sin mening gældende, ikke retten til at deltage i en afstemning, det være sig til et parlament eller til organer med blot rådgivende kompetence.

ikke.

Som strateg i 480 f.Kr. ledede Themistokles Athens flåde i krigen mod perserne; han fik gennemtruffet, at det afgørende søslag blev udkæmpet ved Salamis. Efter Perserkrigen hyldede Athens borgere og allierede ham som den, der havde bidraget mest til sejren.

Som ung huslærer på Egeløkke havde Grundtvig selv ladet sin elev terpe navnene på samtlige Frankrigs mere end 100 departementer, jf. hans "Leksjons Og Karakterbog for Karl Frederik Stensen Leth", Grundtvig (1968), s. 108-124.

russer.

Vendingen tilskrives forskellige engelske, amerikanske og franske forfattere og politikere tilbage til 1713, se <http://quoteinvestigator.com/2010/06/18/facts-stubborn/> (11. november 2011).

afskærmet af havet; vending fra Laurids O. Koks "Dannevirkevisen" eller "Danmark deiligst vang og vænge", 1. strofe, 2. vers.

venlige, høflige.

vending fra Laurids O. Koks "Dannevirkevisen" eller "Danmark deiligst vang og vænge", 1. strofe, 2. vers.

citater fra Laurids O. Koks "Dannevirkevisen" eller "Danmark deiligst vang og vænge", 1. strofe, sidste vers.

Danmarks grænse mod Tyskland.

Hentydning til Slaget på Reden skærtorsdag den 2. april 1801 mellem en britisk flådeenhed og en dansk-norsk forsvarslinje i Kongedybet ud for København. Slaget var en del af Englandskrigene. Nederlaget tvang den danske konge til at udtræde af Det Væbnede Neutralitetsforbund med Sverige og Rusland.

sandsynligvis hentydning til den dansk-norske forsvarslinje under Slaget på Reden. Forsvaret imod den bevægelige britiske flåde bestod af flydebatterier og forankrede orlogsfartøjer, 'flydende forter'.

Den del af Englandskrigene, der indledtes 1807 med en britisk invasion af Sjælland og Københavns bombardement, og sluttede 1814 med tabet af Norge.

den britiske invasion af Sjælland i 1807.

hentydning til propagandistiske formuleringer i flyveblade, omdelt af de britiske styrker ved landgangen på Sjælland midt i august 1807.

At lade en person (et barn) se Køge-høns vil sige at løfte vedkommende ved hovedet. Her hentydning til det såkaldte 'Træskoslag' ved Køge 29. august 1807, hvor veltrænede og krigsvante engelske soldater nedkæmpede det danske landeværn af utrænede og dårligt udrustede bondsoldater.

ordsprog, Mau nr. 3999.

De britiske såkaldte prison ships eller hulks var oftest udrangerede orlogsfartøjer (heriblandt en del af de erobrede danske) uden ror og master; skibene lå fast forankret i britiske flådehavne. Her levede bl.a. danske krigsfanger, ikke mindst søfolk, frem til krigsslutningen i 1814 under umenneskelige forhold.

Ordet, her brugt i aktuel betydning om sulten ombord på de britiske fangeskibe, stammer fra 1 Mos 4,3 i ældre bibeloversættelser, her *Biblia* (1787): "Og det hendte sig, at der en [rum] tiid var forløben, at Cain frembar et madoffer til HERREN af jordens frugt."

Ordet, her brugt i aktuel betydning om de danske faldne under Englandskrigene, stammer fra ældre

oversættelser af GT og betyder et offerdyr, som slagtes til ære for en gud.

Danmark sluttede sig til Napoleon i 1807. Han havde i 1806 krævet en fuldstændig kontinentalspærring (fastlandsblokade) mod England. Både Frankrig og England stillede i denne situation betingelser for Danmark, og hektiske diplomatiske forhandlinger fulgte. England mistede tålmodigheden, bombarderede København i 1807 og beslaglagde hele den danske flåde. Da sluttede Danmark sig til Napoleon og førte søkrigen mod England videre ved at tillade et kapervæsen og ved at bygge en ny flåde af små kanonbåde.

I dekret af 10. juli 1804 valgte Napoleon ørnen som det centrale element i sit segl og våben; ørnen er et gammelt symbol på militær sejr. Efter Napoleons kejserkroning i december 1804 blev ørnen båret som 'spyd' øverst på alle hærens fanestænger. Med 'spor' af ørnene hentydes til de 9000 soldater, primært spanske, som Napoleon sendte til Danmark i marts 1808. Deres tilstedeværelse frem til august 1808 voldte mange problemer og kostede Danmark en formue; bl.a. nedbrændte Koldinghus slot pga. soldaternes voldsomme fyring i kaminerne.

Se herom Grundtvigs *Helligtrekongerlyset eller Tre Dages Hændelser paa Dannemarks Høiskole* fra 1814.

dobbeltmonarkiet Danmark-Norge, som bestod 1380-1814.

Bjærgprædikenen, Matt 7,12.

asken Yggdragsil i nordisk mytologi.

træstamme.

Yggdragsils blade ædes af hjorte, slanger gnaver i dens rod, mens egernet Ratatosk er budbringer mellem en ørn i træets top og en drage ved dets fod.

Danmark havde ikke været i krig siden fredsslutningen 1720 efter Den Store Nordiske Krig 1700-1721, der udkæmpedes mellem Sverige og andre nord- og østeuropæiske magter, heriblandt Danmark.

drønet.

skriftlig oversættelse fra dansk til latin, som var et hovedpensum i latinskolen.

lærenemt (modsat tungnemt).

holder så godt fast.

snedigste eller mærkeligste.

i den nordiske mytologi betegnelse for forskellige overnaturlige kvindelige væsener og gudinder; her: Freja.

Freja havde en fjerham, som hun undertiden lånte ud til andre guder.

Bjarkemål, oldnordisk *Bjarkamál*, heltedigt, der skildrer Lejres fald og Rolf Krakes heltedød. Grundtvigs digt *Bjarkemaalets Efterklang* ("Soel er oppe") fra 1817 er en fri gengivelse af *Bjarkemål*.

ikke lå uden for deres evner eller kunnen.

i landet.

holdes et folk hen med tomme løfter; smigres eller narres.

Meningen er uklar. Muligvis: som spøgelse, der vender tilbage fra de døde. Muligvis også: som vender noget, måske det, de har gravet ned i bøgerne, eller bøgernes blade. Ved optrykket i *Smaaskrifter om den historiske Høiskole* (1872) var formuleringen s. 55: "og gaae igjen som Spøgelse at vende!" ændret til: "og følge som Gjengangere i Læseverdenen." (s. 44).

forhandlingsproget ved stænderforsamlingerne i Roskilde var dansk.

Juristen Tage Algreen-Ussing fremlagde forslag om realskoler med vægt på de levende sprog og de matematisk-naturvidenskabelige fag. Forslaget vedtoges (som 'petition', dvs. bønnekrift til kongen) med stor majoritet.

her: vittige, fulde af lune.

idiotiske ønske.

Grundtvig fulgte ivrigt med gennem læsning af *Stændertidende*, men fandt, at forhandlingerne var meget

tørre.

billedligt: adel. Hentydning til Dannebrogordenen, som var blevet reformeret i 1808 med henblik på at udvide den kreds af personer, der kunne modtage den. Samme år indstiftedes Dannebrogsmændenes Hæderstegn, sølvkorset, som kunne gives uden hensyn til stand. Herefter blev mange fortjenstfulde mænd uden rang dannebrogsmænd.

Europa, Afrika og Asien i modsætning til Amerika (og Australien).

Under forhandlingerne på stænderforsamlingen i Roskilde 1835-1836 var der blevet fremsat ønske om en grundigere undervisning i matematik, aritmetik, geometri og stereometri, jf. Bugge (1965), s. 273.

Der sigtes sandsynligvis til følgende replikskifte i *Erasmus Montanus*, 1. akt, 4. scene: "Per.Tak Mor lille! veed I hvad Brød heder paa Latin?Nille.Ney mare veed jeg ikke.Per æder og snakker tillige.Det heder Panis genativus Pani, dativus Pano, vocativus Panus, Ablativus Pano.Jeppe.Hillement Per! det Sprog er vitløftig. Hvad heder Grov-Brød?Per.Det heder Panis gravis, og fiin Brød Panis finis.Jeppe.Det er jo halv Dansk.Per.Ja det er vist, der ere mangfoldige Latinske Ord, som har deres Oprindelse af Dansken". Citeret efter projektet Ludvig Holbergs Skrifter hjemmeside: her (20. oktober 2014).

blækhuset.

kort sagt.

dvs. håndværk.

Ved Københavns Universitet blev latin som undervisningssprog fra 1762 gradvist fortrængt af dansk. Kun forelæsningserne i teologisk eksegese og i latinsk filologi blev indtil hhv. 1840 og 1848 afholdt på latin. I eksamenssystemet holdt latinen sig længere; således afholdtes den teologiske embedseksamen (som den sidste) indtil 1849 på latin.

Den engelske talemåde 'help yourself' er så udbredt, at dens oprindelse ikke kan spores sikkert. Den er muligvis afledt af den internationale talemåde 'hjælp dig selv, da hjælper dig Gud (guderne)' (Mau nr. 3716), som kan føres tilbage til antikken.

Der sigtes til Christian 4.s opofrelse for sine riger, muligvis også til symbolikken i hans krone, udført 1595-96.

her i betydningen 'danmarkshistorie', ikke et bestemt værk som f.eks. *Den danske krønike* .

givet, tildelt som gave eller skæbne.

Det er ikke klart, hvad der her sigtes til. Grundtvig havde på daværende tidspunkt kun glimtvis og spredt ytret sig offentligt om Sorø-tanken. Om dennes fremvækst hos ham siden 1810 og tankens modning efter 1821, se generelt Bugge 1965, s. 229-236.

I 1586 oprettede Frederik 2. den "besynderlige [særlige el. fremragende] og bedre" skole for 30 adelige og 30 borgerlige drenge og skænkede samtidig skolen hele Sorø Klosters gods. I tilknytning til denne skole grundlagde Christian 4. i 1623 et ridderakademi, dvs. et akademi for adelens sønner. Det blev senere udvidet til reelt at være et nyt universitet, der eksisterede i ca. 20 år. Pga. den svenske hærs hærgen og plyndren 1658-60 blev ridderakademiet imidlertid ruineret og nedlagdes *de facto* i 1665, mens skolen fortsatte til 1737.

spøgefuld henvisning til den gammeltestamentelige forestilling om sande og falske profeter, som den f.eks. kommer til udtryk i 5 Mos 18,22: "Hvis en profet taler i Herrens navn og hans ord ikke indtræffer og går i opfyldelse, da er det et ord, som Herren ikke har talt."

(højtideligt, arkaiserende) varsel om nu- og fremtidige lykkelige begivenheder; herligt år, i hvilket en lykkelig begivenhed fejres. Her hentydning dels til Frederik 6.s 66-års fødselsdag den 28. januar 1834, dels til hans 50-års regeringsjubilæum 14. april samme år. *Gylden-Aaret* er desuden titlen på et 73 strofer langt digt, som Grundtvig publicerede i denne dobbelte anledning. Med enkelte mindre ændringer stammer de følgende tre strofer fra dette digt.

Uddrag af det 73 strofer lange digt *Gylden-Aaret*, publiceret i den dobbelte anledning af Frederik 6.s 66-års fødselsdag den 28. januar 1834 og hans 50-års regeringsjubilæum 14. april samme år.

Frederik 6.s 66-års fødselsdag den 28. januar 1834; digtet *Gylden-Aaret* publiceredes i *Nordisk Kirketidende* den 26. januar, dvs. to dage før denne fødselsdag, i den dobbelte anledning af fødselsdagen og kongens forestående 50-års regeringsjubilæum 14. april 1834.

egl. det tal, der angiver et års nummer i den 19-årige månecirkel, efter hvis forløb månefaserne igen

Grundtvig, N. F. S., *Grundtvigs værker*,

indtræffer paa samme dato. Her billedligt, det samme som 'gyldenår', dvs. varsel om nu- og fremtidige lykkelige begivenheder; herligt år, i hvilket en lykkelig begivenhed fejres.

'Bænkepryder' bruges normalt som øgenavn om den, der kun duer til at sidde til pynt. Som spottende tilnavn til Brage bruges det af Loke i eddadigtet *Lokasenna* eller *Ægirs Gæstebud*. Grundtvig benytter ikke navnet i nedsættende betydning.

arkaiserende for Sorø, som i de ældste kilder benævnes Sor.

Asks efterkommere, dvs. menneskene.

gerninger, handlinger.

en særlig slags.

(sjællandsk) munkecelle eller (her) kloster.

Den danske krønike, senere kaldet *Den danske rimkrønike*, er den tidligst kendte trykte bog på dansk, trykt 1495 i København af den hollandske bogtrykker Gotfred af Ghemen og optrykt flere gange. Værket er en kongekrønike, der omfatter alle danske konger fra Dan til Christian 1. Tekstens hovedkilde er en stærkt forkortet version af Saxos *Gesta Danorum*; én efter én træder kongerne frem og beretter i monologform og på vers om deres bedrifter.

Grundtvig antog, at der foruden 1495-trykket skulle eksistere et endnu ældre tryk fra 1478-80, altså fra den første oldenborgske konge, Christian 1.s regeringstid. Se Helge Toldberg: "Grundtvig og den danske rimkrønike" i *Grundtvig-Studier* 1954, s. 63. Munke-Buur: (sjællandsk) munkecelle eller (her) kloster.

Den danske krønike, senere kaldet *Den danske rimkrønike*, er den tidligst kendte trykte bog på dansk, trykt 1495, optrykt flere gange i 1500-tallet og et stykke ind i 1600-tallet.

ejendomme og jord, som tilhører kongemagten.

Frederik 3. havde som ung studeret ved Sorø Akademi i 1624-26; men det var dog netop i hans regeringstid, at akademiet pga. den svenske hærs hærgen og plyndren 1658-60 blev ruineret og nedlagt 1665.

Der hentydes til Saxos *Gesta Danorum*, 5. bog, hvor Erik Ordkræng (eller Erik den Veltalende) dræber de tre voldsmand Grep, disses øvrige brødre og deres far. Med vendingen 'deres søde mor' henviser Grundtvig ironisk til brødrenes tante Gøtvor, som var berygtet for sin grove mund, og som Erik Ordkræng overvinder med list, så hun ikke får bod for drabene. Gøtvor var gift med Kole, som var bror til Vestmar, der var far til tolv sønner, hvoraf trillingerne alle hed Grep.

Erik Ordkræng frelser den unge Frode Fredegod fra at drukne og får ham dernæst talt fra at begå selvmord; senere bliver han kongens rådgiver.

Frederik 5. genoprettede akademiet i 1747.

Det nye akademi, der fungerede 1747-1793, kom først i gang, efter at Ludvig Holberg havde skænket det størstedelen af sin formue. Frihereskab: baroni. Da Holberg i 1747 bestemte, at hans formue skulle tilfalde Sorø Akademi, tillagde Frederik 5. ham titel af 'baron for Friherreskab Holberg'.

nordlys; (billedligt) noget glimrende, men kortvarigt.

Ifølge folketroen kastede Sankt Peter (under sit ophold i Antiokia) den 22. februar en varm sten i vandet, hvorved tøjbruddet og foråret satte ind.

dødelige sygdom.

Grundtvig besøgte første gang Sorø i 1808 sammen med sin ven Chr. Molbech.

Sorø Akademi var ude af funktion i perioden 1793-1826.

landstinget ved Isøre syd for det nuværende Rørvig, hvor der foregik kongevalg i 1074, 1095 og 1104. Ifølge Saxo blev også vikingetidens konger valgt på Isøre ting. Tinget var overordnet landstingene i Ringsted, Viborg og Lund, og man vedtog derfor i Isøre også love gældende for hele landet.

Provinsialstænderne (stænderforsamlingerne) for øerne fandt sted på Roskilde Palæ. Det var opført 1733-1736 af Lauritz de Thurah som opholdssted for majestæten under gennemrejse eller ved af bisættelser i den kongelige familie.

talemåde, Mau efter nr. 1588: støde døren op så voldsomt, at man falder ind i huset; komme uventet eller

Grundtvig, N. F. S., *Grundtvigs værker*,

ubelejligt.

Absalon blev gravlagt 1201 i Sorø klosterkirkes kor foran højalteret (bag det nuværende, fremrykkede alter).

'Minde' kan både betyde erindring og kærlighed (minne), 'kerte' et stort vokslys eller en fakkell.

jf. Matt 6,24.

jf. Luk 12,14.

scepter.

interessen for samfundets, helhedens vel; samfundssind. Om dette brugte Grundtvig ofte det engelske begreb "the common good".

(dial. eller arkaiserende) rygstød.

Sl 34,13 i ældre bibeloversættelser.

utaknemligt.

ordsprog, Mau nr. 5922.

mest sandsynlige.

Grundtvig delte den almindeligt udbredte opfattelse, at man i oplysningstidens Frankrig havde afskaffet eller i hvert fald begrænset undervisningen i latin. I virkeligheden afskaffedes latin som obligatorisk fag for alle elever i de franske gymnasier først i 1902. Se Grundtvig (1968), 2, s. 296 f.

slås, kives.

Fra 1814 var der undervisningspligt for drenge og piger fra 6-7-årsalderen indtil konfirmationen.

Princippet om forsørgelsesret for 'værdigt trængende' indførtes 1708 i Danmark. Dette offentlige fattigvæsen var skattefinansieret, og de enkelte byer og sogne var forpligtet til at forsørge sine fastboende fattige.

spædlemmet, dvs. spinkelt.

fri gengivelse af 2. strofe af H.A. Brorsons salme "Op! al den ting, som GUd har gjort" (1734). Grundtvig udgav i 1826 og 1837 omarbejdede af hele Brorsons salme, begge med titlen "Dansk Tedeum" ("For al den Deel, som Gud har gjort").

endog.

kyste, dvs. skræmte.

kødets begær, jf. f.eks. Rom 8,6 i *Biblia* (1787): "Thi kødets sands er døden, men aandens [sands] er liv og fred".

Luk 19,41-42.

bortopererede, befriede ved en operation.

Efter Englandskrigene 1801-1814, statsbankerotten i 1813 og Kielerfreden 1814 stod Danmark tilbage med en betydelig statsgæld. Den afvikledes 1816-1848 under administrativ ledelse af Den kongelige Direktion for Statsgælden og den synkende Fond.

Skønt der i Frederik 6.s regeringstid var blevet gennemført betydelige bondereformer, var bondestanden endnu ikke ligestillet med de øvrige stænder. Bl.a. var kun bønderne værnepligtige, skatten på bondejord var højere end andre jordskatter, og bønderne var næsten ene om at svare tiende.

hentydning til stavnsbåndets ophævedes ved kongelig forordning af 20. juli 1788 og negerhandelens afskaffelse ved kongelig forordning af 16. marts 1792 (begge forordninger blev dog først realiseret senere).

Anvendt litteratur

- *Beretning om Forhandlingerne paa Rigsdagen* nr. 330, 1849. København
- *Biblia* (1787). København
- Bugge, Knud Eyvin (1965) *Skolen for livet. Studier over N.F.S. Grundtvigs pædagogiske tanker*. København
- Dam, Poul (1999) "Noget om Myterne omkring den Clausenske injuriersag og Grundtvigs censurperiodes afslutning" i *Grundtvig-Studier* 1999. København
- Grundtvig, N.F.S. (1979) *N.F.S. Grundtvig Dag- og Udtogsbøger*, 1-2, udg. af Gustav Albeck. København
- Grundtvig, N.F.S. (1824) *Nyaars-Morgen*. København
- Grundtvig, N.F.S. (1832) *Nordens Mythologi eller Sindbilled-Sprog historisk-poetisk udviklet og oplyst*. København
- Grundtvig, N.F.S. (1834) "Gylden-Aaret". København
- Grundtvig, N.F.S. (1868) *Grundtvigs skoleverden i tekster og udkast*, 1-2, udg. af K.E. Bugge. København
- Grundtvig, N.F.S. (1983) *Statsmæssig Oplysning*, udg. af K.E. Bugge & Vilhelm Nielsen red. København
- Jensen, Hans (1931-1934) *De danske Stænderforsamlings Historie 1830-48*, 1-2. København
- Mau, E. (1879) *Dansk Ordsprogs-Skat*, 1-2. København
- *Sorø. Klosteret, Skolen, Akademiet gennem Tiderne* (1931), 2.2. København
- Petersen, Jørn Henrik m.fl. (2010) *Dansk Velfærdshistorie*, 1. København
- *Tidende for Forhandlingerne ved Provindsialstænderne for Sjællands, Fyens og Lolland-Falsters Stift samt for Island og Færøerne, (Stændertidende)*. Roskilde